

ОБСТАВИНИ УКЛАДЕННЯ ТА ПОЛОЖЕННЯ ДОГОВОРУ 568 р. ПОМІЖ ЛАНГОБАРДАМИ ТА АВАРАМИ

Володимир Лагодич

THE CIRCUMSTANCES OF CONCLUDING AND THE PROVISIONS OF THE 568 AGREEMENT BETWEEN THE LANGOBARDS AND THE AVARS

Volodymyr Lahodych

As of the early 550s, the diplomatic sphere of the Eastern Roman Empire on the Danube Limes was in a state of relative consolidation. In many ways, this was facilitated by the system of checks and balances between barbarian political associations on the northern border of the Empire. The autocrator Justinian the Great (527–565), professing the goal of political neutralisation of his neighbours, had been engaging the political associations of the Hepidians, Lombards and Antes in alliance relations since the 530s. These associations were fully or partially involved in the cohort of allies and federations of Constantinople, repelling the barbarian attacks of the Empire's opponents in the region.

At the same time, the internal contradictions that were brewing among the rulers of the barbarian associations could not provide the political system of Constantinople on the eastern bank of the Danube with promising development. One of the main reasons for the instability of relations between Justinian's federates was the involvement of the Kingdom of the Hepidians in the Empire. In the second half of the 6th cent., the latter occupied the Danube and Tisza valleys, bordering the Roman provinces of Pannonia II of the Diocese of Dacia and Moesia I of the Diocese of Thrace.

In 526, the Lombards became the Hepidians' neighbours to the west. Being in a state of protracted conflict since then, both sides could not ensure victory without the participation of third parties. At the same time, the emperor Justinian and his predecessor, Justin I (518–527), were not interested in providing military assistance to their allies.

The nature of the confrontation between the Lombards and the Hepidians changed with the arrival of the Avars in the region of Central and Eastern Europe. Having become federates of Constantinople in 557, the Nomads were interested in obtaining the provinces of Pannonia II and Illyric for settlement. A dispute over these territories with Emperor Justin II (565–578) led to the actual breakdown of the nomads' treaty with the Empire.

King of the Lombards Alboin (566–572) proposed to grant the Avars these territories for settlement. At the suggestion of the barbarian monarch, the nomads received the desired lands in exchange for military assistance to the Lombards during the conflict with the Hepids. As a result of the negotiations between Alboin and the Avar Khan Bayan (562–602), an agreement was concluded, the postulates of which formed the basis of relations between the proto-state of the nomads and the newly formed Kingdom of the Lombards until the beginning of the 7th cent.

Keywords: Avars, Alboin, Lombards, Justin II, hepids.

Міграція до регіону Карпатської низовини етнічного конгломерату аварів наприкінці 50-х років VI ст. викликала низку політичних та соціальних зрушень у Центрально-Східній Європі. Увесь їх спектр залишається нерозкритим дослідниками донині. Причиною цього слугує характер видозмін, викликаний приходом кочовиків. У підсумку, на контрасті з іншими сторінками ранньої політичної історії аварів – завоюванням антів у 558–562 рр., дипломатичною грою з Константинополем упродовж 557–583 рр., суперечностями з Великим Тюркським каганом у 70-х роках VI ст., специфіка взаємовідносин номадів із лангобардами у 60-х роках VI ст. залишається позбавленою уваги з боку дослідників.

Попередньо зауважимо, що відсутність уваги до теми з боку наших колег є наслідком слабкого відображення цього мотиву у джерелах. Про факт укладення союзу 568 р. повідомляє

лише один сучасник подій, Менандр Протектор. Свідчення Менандра доповнюють повідомлення більш пізніх напрацювань VIII та XII ст. відповідно: «Історії лангобардів» Павла Диякона (Paul 1906, р. 49–93) та «Хроніки» Сигіберта із Жамблу (Sigeberti 1844, р. 300–374).

Принагідно зауважимо, що автохтонні твори лангобардів VII ст., зокрема «*Origo gentis Langobardorum*» [лат. «Походження народу лангобардів»] (MGH SS rer. Lang. 1. 1878, р. 1–6) та едикт короля Ротарі (636–652) (MGH Fontes iuris 2 1869, р. 1–73) не повідомляють щодо контактів Альбоїна та Баяна. Припускаємо, що причиною цьому слугує розрив лангобардо-аварського договору близько 593 р. (Paul 1906, р. 159). Відповідно, політичній кон'юктурі лангобардів першої половини VII ст., коли уклались «*Origo gentis...*» та едикт короля Ротарі, суперечив епізод взаємовигідного співіснування з аварами у минулому столітті.

Переходячи до висвітлення основного матеріалу, вважаємо доцільним оглянути тяглість дипломатії у трикутнику Константинополь/гепіди–лангобарди–авари наприкінці 60-х років VI ст. Зусиллями автократора Юстиніана I (Diehl 1901, р. 367–414), гепіди та лангобарди були втягнені до числа федератів Імперії з метою оборони Дунайського лімесу. Водночас, поміж варварами розгорілось протистояння за володіння західною частиною межиріччя Тиси та Дунаю.

Будучи федератами Константинополя з 535/536 або 539 р. (Павлюк 2013, с. 116–117), лангобарди були залучені до війни супроти остготів, зокрема під очоленням Нарсеса при Буста Галлорумі у 552 р. Водночас із 548 р. набирав обертів конфлікт із гепідами, чому сприяв *modus operandi* Константинополя у дипломатії із сусідами. Припускаємо, що до кінця 60-х років VI ст. війна лангобардів та гепідів мала неактивний характер. Водночас, протистояння поміж сторонами у цей період набувало все більш жорстокого характеру, що знайде прояв у епізоді «Історії лангобардів» Павла Диякона стосовно решток володаря гепідів Кунімунда (бл. 560–567).

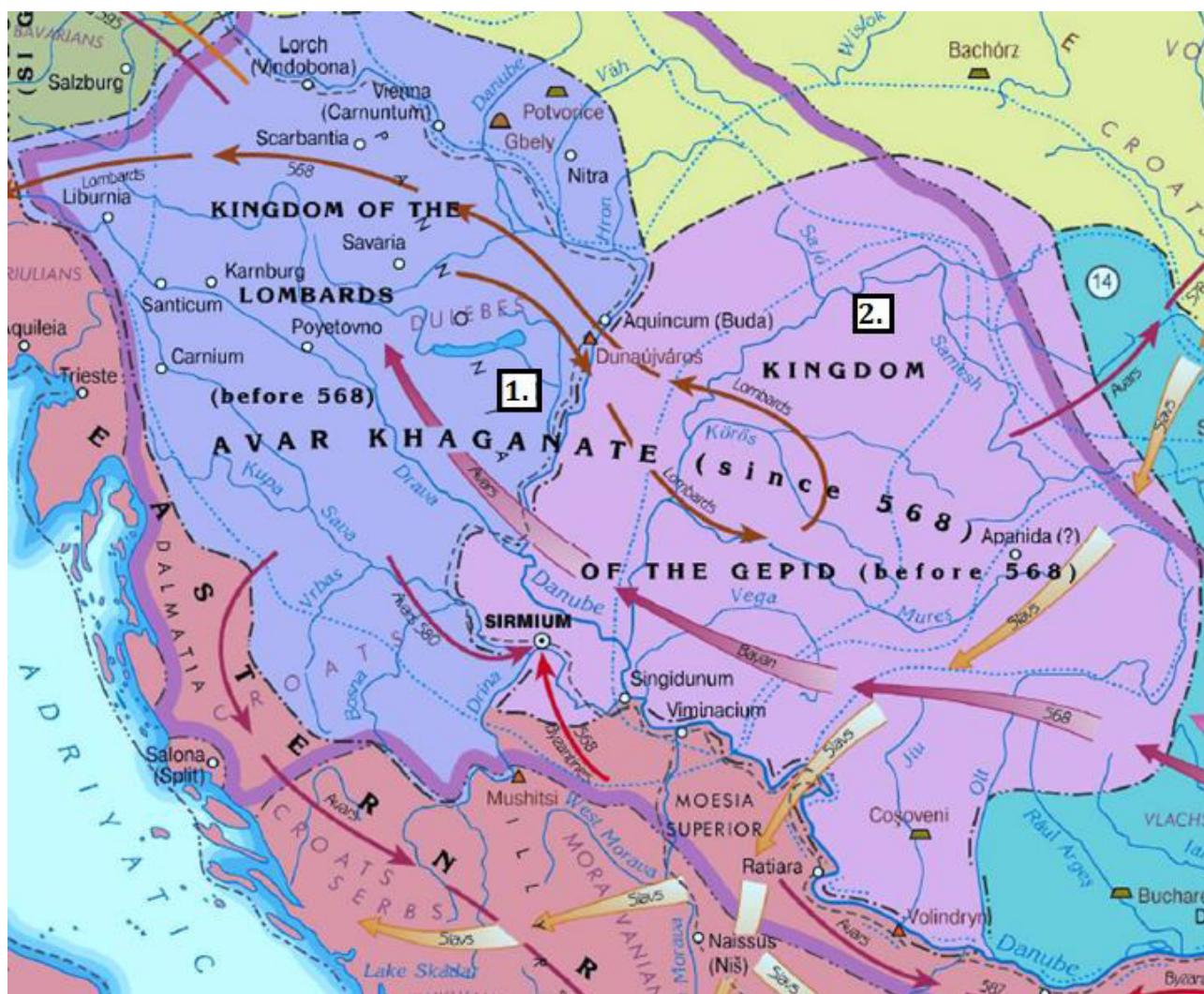
Небажаючи переглядати специфіку протиріч поміж варварами-германцями, у 557 р. Флавій Петро Саббатій уклав договір із представником аварського кагана – нобілем Апсіхом. Первинно, кочовики представлялись римській дипломатії «незіпсованою» силою в регіоні, яка зможе ефективно обороняти дунайські фортифікації Імперії. Як наслідок, у тексті контракту-омайхмії поміж Юстиніаном та Баяном передбачалось заселення номадами територій вздовж Дунайського лімесу (Menander 1985, р. 48–51).

Формально авари обороняли Імперію, про що звітували автократору у ході посольства за 562 р. (Menander 1985, р. 50–53). Тим не менш, на практиці у середовищі знаті кочовиків почав вироблятися зовнішньополітичний курс, спрямований на відхід від лінії Східного Риму. Упродовж 558–562 рр. номади, без попереднього узгодження з імператором, здійснили низку походів на гепідів та антів. У 561 р. кочовики розпочали кампанію супроти франкського королівства Австразія, очолюваного Сигібертом I (561–575) (Gregorii 1836, р. 215). Бойові дії супроти формальних федератів Риму та нейтральних сторін виступили *demonstratio ad oculos* майбутнього демаршу аварів супроти Константинополя.

Іл. 1. Східноримський імператор Юстин II (565–578), зображений на аверсі соліда. Монетний двір Константинополя, бл. 571 р. Легенда на аверсі: «D[omi]N[us] IVSTINVS P[ater] P[at]riae AVG[ustus]» [лат. «Володар Юстин, Батько Батьківщини, Великий»]. Легенда на реверсі: «VICTORIA AVGGCCCC» [лат. «Перемога чотирьох августів»], нижче – «CON[stantinopolis] OB[RYZA]» [лат. «Константинополь. Чисте золото»]. Переклад легенди та датування наше, джерело зображення: cngcoins.com.

Остаточний розрив сторін відбувся з ініціативи наступника Юстиніана, Юстина II (565–578) (іл. 1). Приймаючи посольство аварів з приводу зішестя на престол, автократор повідомив аварам, що ті «не обдурять... [римлян] лестощами, не налякають погрозами», а імператор «дасть [кочовикам] більше, ніж... [Юстиніан], [а саме] заставить прийти в себе, бо... [аварів] вразила гординя» (Menander 1985, р. 92–97). Заява Юстина потягнула за собою ревізію дипломатичних контактів Баяна. У 568 р. номади вступають у переговори з монархом лангобардів Альбоїном, бажаючи отримати на розселення терени Паннонії II. Підкреслимо, що колишня римська провінція у таких обставинах виступала плацдармом для атак на римські діоцези Іллірик та Фракія (іл. 2). Водночас, уклавши за цей же період договір із Сигібертом (Gregorii 1836, р. 224; Menander 1985, р. 126–129), Баян міг отримати сировинну та матеріальну базу для розгортання подальших військових кампаній.

Іл. 2. Умовні кордони Королівства лангобардів на час правління Альбоїна (560-573) та Держави гепідів на час царювання Куніmunда (бл. 560-568). Умовні позначення: 1. – орієнтовні терени колишніх римських провінцій Норік та Верхня Паннонія, зайнятих лангобардами та переданих після 568 р. аварам; 2. – приблизний ареал розселення гепідів, включно із територією провінції Внутрішня Паннонія та містом Сирмій. Джерело зображення: enciklopedija.hr.

Останнім фактором скористався монарх лангобардів. У 568 р. Альбоїн спрямував до Баяна місію, учасники якої просили кагана «не покидати [лангобардів] у такий час, коли вони терпіли багато зла від гепідів» (Menander 1985, р. 128–129). Примітно, що конотація звернення лангобардських послів до кагана наводить на думку про контакти сторін ще до цього часу. Припускаємо, що перші контакти аварів та лангобардів могли припасти на період боротьби кочовиків з антами у 558–562 рр.

Потреба укладення союзу, у візії Альбоїна, полягала у: 1) можливості ослабити Юстина, формального союзника Куніmunда та «найзлішого ворога» аварів; 2) географіч-

ною близькістю терен гепідів до Скіфії (тодішнього ареалу розселення номадів) та Фракії.

У ході перемовин, сторони дійшли до спільного знаменника у питанні бойових дій супроти гепідів, розподілу трофеїв та подальшої долі Паннонії II. За повідомленням «Історії» (Menander 1985, р. 128–131), постулати договору поміж аварами та лангобардами можна звести до:

1) передання «десятої частини чотирилапих [тварин]» лангобардів кочовикам. Зауважимо, що потребу номадів у великій рогатій худобі та конях підтверджує опис договору поміж аварами та франками за 568 р. (Menander 1985, р. 126–129);

2) надання «половини [отриманої] здобичі та половини землі» гепідів на лівому березі Дунаю. Паннонія II при цьому надавалась кочовикам з можливістю повторного розселення лангобардів у разі провалу заселення Італії (Paul 1906, р. 62). Водночас, Менандр опосередковано вказує на передання лангобардами зайнятої частини Паннонії аварам без попередніх обумовлень (Menander 1985, р. 134–137) (іл. 3);

3) отримання Альбоїном союзника з широким оперативно-тактичним інструментарієм на полі бою.

Іл. 3. Кордон Королівства лангобардів та Аварського каганату після переселення Альбоїна з Паннонії та Норіку до Апеннінського півострову. Джерело зображення: imgur.com.

Про приготування гепідів до нападу лангобардів та аварів сучасники не повідомляють. Більше того, Павло Диякон підкреслює, що атака Альбоїна та Баяна стала для Куніmunда несподіванкою. Не останню роль у поразці гепідів зіграла відсутність допомоги з боку Імперії. Цілком можливо, що Юстин II, зіткнувшись на початку свого правління із дефіцитом у казні (The Novels 2018, р. 957–958), не вважав необхідним підтримати Куніmunда у протистоянні. Водночас, факт присутності римського корпусу на боці гепідів підтверджує Феофілакт Сімокатта у переказі подій війни 568 р., датованому 589 р. (Theophylact 1986, р. 208–209). Зауважимо, що ми не схильні довіряти повідомленню Феофілакта у цьому контексті, з огляду на його літературний характер. Так, причиною до конфлікту, за Феофілактом, стало викрадення Альбоїном доньки Куніmunда, Розамунди.

Протистояння лангобардо-аварського війська та гепідів звелось до однієї баталії, з якої перші вийшли переможцями. За її підсумками, союзники «... так лютували супроти гепідів, що майже геть винищили їх» (Paul 1906, р. 50–51). У подальшому, гепіди частково зазнали асиміляції з боку аварів, частково були винищені. Питання видачі переможених, що втекли до Імперії, стане предметом перемовин аварського нобіля Апсоха з Юстином II (Menander 1985, р. 138–141).

Одразу після перемоги над гепідами, за свідченнями «Origo gentis...», «Історії лангобардів» та «Хроніки» Сигіберта, відбувається переселення лангобардів із Норіку та Паннонії до Апеннін (MGH SS rer. Lang. 1. 1878, р. 4; Paul 1906, р. 62; Sigeberti 1844, р. 318). За різними версіями, виправа Альбоїна була спричинена особистим розрахунком короля або «запрошенням» з боку очільника префектури Італії Нарсеса, який до цього часу був позбавлений цієї посади (Павлюк 2013, с. 117). У цей же час авари, відповідно до домовленості, розселяються теренами колишніх римських провінцій Норік, Паннонія I та проникають у Паннонію II, що належала гепідам. Водночас, місто Сирмій, що знаходилось на території Паннонії II, переходить до Імперії. Подальша суперечка за право володарювання населеним пунктом стане приводом до розгортання бойових дій між протодержавою кочовиків та Константинополем.

Підсумовуючи, зазначимо, що союз аварів та лангобардів 568 р., незважаючи на слабе висвітлення у джерелах, безумовно мав місце на політичній арені Центрально-Східної Європи доби раннього Середньовіччя. Причинами, що підвели Альбоїна та Баяна до зближення, стали: 1) вироблення самостійного політичного курсу нобілітетом кочовиків; 2) протистояння лангобардів та гелідів на лівому березі Дунаю протягом V–VI ст.; 3) провал Юстином II курсу *divide et impera* стосовно федератів Імперії на північ від Дунайського лімесу (Stein 1919, s. 7–10); 4) мілітарне ослаблення Константинополя у регіоні з першої третини VI ст.

Основна роль в укладенні договору з аварами належить королю лангобардів Альбоїну. Зігравши на прагненнях знаті кочовиків розширити сферу володарювання на східному березі Дунаю, Альбоїн забезпечив спокій на східному кордоні своєї держави. У цьому контексті Аварському каганату відводилась роль буфера поміж майбутнім Королівством лангобардів та Імперією. Поза тим, про успіхи Альбоїна як дипломата вказує участь у переселенні на Апенніни разом з лангобардами склавинів, саксів та тюрингів.

Список джерел та літератури

- ПАВЛЮК, А., 2013, Характер лангобардського завоювання Італії (568–584 рр.). Галичина, № 22–23, 115–121. *Chronica Domni Sigeberti Gemblanensis monachi*. Edidit D. Ludowicus Conradus Bethmann. MGH SS 6, 1844, Hannoverae, 300–374.
- DIEHL, C., 1901, Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle. Paris: Ernest Leroux.
- Edictus Rothari. MGH Fontes iuris 2, 1869, Hannoverae, 1–73.
- History of the Langobards by Paul the Deacon, 1906, Translated by Foulke W. Philadelphia.
- Origo gentis Langobardorum. MGH SS rer. Lang. 1, 1878, Hannoverae, 1–6.
- Sancti Georgii Florentii Gregorii, episcopi Turonensis, *Historiae Ecclesiasticae Francorum libri decem ex duobus codd. mss. nunc primum, cura leglay et teulet, collatis*. T. 1, 1836, Parisiis.
- STEIN, E., 1919, Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II u. Tiberius Constantinus. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- The History of Menander the Guardsman, 1985, Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R. Liverpool.
- The History of Theophylact Simocatta, 1986, Translation with Introduction and Notes Whitby M., Whitby M., Oxford.
- The Novels of Justinian, 2018, A complete annotated English translation by Miller D., Sarris P. Cambridge.

References

- Chronica Domni Sigeberti Gemblanensis monachi* [Chronicle of Sigebert of Gembloux]. Edidit D. Ludowicus Conradus Bethmann. MGH SS 6, 1844, Hannoverae, 300–374. [In Latin].
- DIEHL, C., 1901, Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle [Justinian I and the Byzantine civilization of the 6th cent.]. Paris: Ernest Leroux. [In French].
- Edictus Rothari. MGH Fontes iuris 2, 1869, Hannoverae, 1–73. [In Latin].
- History of the Langobards by Paul the Deacon, 1906, Translated by Foulke W. Philadelphia. [In English].
- Origo gentis Langobardorum [Origin of the tribe of the Lombards]. MGH SS rer. Lang. 1, 1878, Hannoverae, 1–6. [In Latin].
- PAVLIUK, A., 2013, Charakter lanhobardskoho zavojuvannia Italii (568–584 rr.) [The character of the Lombard conquest of Italy in 568–584], Halychyna, № 22–23, 115–121. [In Ukrainian].
- Sancti Georgii Florentii Gregorii, episcopi Turonensis, *Historiae Ecclesiasticae Francorum libri decem ex duobus codd. mss. nunc primum, cura leglay et teulet, collatis* [History of the Franks in 10 books by Gregory of Tours], T. 1, 1836, Parisiis. [In Latin].
- STEIN, E., 1919, Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Justinus II u. Tiberius Constantinus [Studies on the history of the Byzantine Empire, especially under the emperors Justinus II and Tiberius Constantinus]. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung. [In German].
- The History of Menander the Guardsman, 1985, Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R. Liverpool. [In English].

The History of Theophylact Simocatta, 1986, Translation with Introduction and Notes Whitby M., Whitby M., Oxford. [In English].

The Novels of Justinian, 2018, A complete annotated English translation by Miller D., Sarris P. Cambridge. [In English].

Обставини укладення та положення договору 568 р. поміж лангобардами та аварами

Станом на початок 50-х років VI ст. дипломатична сфера Східної римської імперії на Дунайському лімесі перебувала у стані відносної консолідації. Багато в чому цьому сприяла система противаг поміж варварськими політичними об'єднаннями на північному кордоні Імперії. Автократор Юстиніан Великий (527–565), сповідуючи мету політичної нейтралізації сусідів, ще з 30-х років VI ст. залучав політичні об'єднання гепідів, лангобардів та антів до союзницьких відносин. Перелічені об'єднання повністю або частково залучались до когорти союзників та федератів Константинополя, відбиваючи набіги варварів-супротивників Імперії у регіоні.

При цьому, внутрішні суперечності, які назрівали поміж володарями варварських об'єднань, не могли забезпечити політичній системі Константинополя на східному березі Дунаю перспективний розвиток. Однією з головних причин нестабільності взаємовідносин поміж федератами Юстиніана, було залучення на бік Імперії Королівства гепідів. Останні у другій половині VI ст. займали долини Дунаю та Тиси, межуючи з римськими провінціями Паннонія II діоцезу Дакія та Мезія I Фракійського діоцезу.

Із 526 р. сусідами гепідів на заході стали лангобарди. Перебуваючи у стані затяжного конфлікту з цього часу, обидві сторони не могли забезпечити собі перемогу без участі третіх сторін. Водночас, автократори Юстиніан та його попередник, Юстин I (518–527), не були зацікавлені у наданні мілітарної допомоги своїм енспондам.

Характер протистояння лангобардів та гепідів змінився із часу приходу в регіон Центрально-Східної Європи аварів. Ставши федератами Константинополя у 557 р., номади були зацікавлені у отриманні на заселення терен провінцій Паннонія II та Іллірик. Суперечка за ці території з імператором Юстином II (565–578) призвела до фактичного розриву договору-омайхмії кочовиків з Імперією.

Із пропозицією надати аварам ці території на заселення звернувся король лангобардів Альбоїн (566–572). За пропозицією варварського монарха, кочовики отримували бажані землі в обмін на військову допомогу лангобардам у ході конфлікту з гепідами. За підсумками перемовин між Альбоїном та аварським каганом Баяном (562–602) була укладена домовленість, постулати якої лягли в основу взаємовідносин протодержави кочовиків та новоутвореного Королівства лангобардів до початку VII ст.

Ключові слова: авари, Альбоїн, лангобарди, Юстин II, гепіди.

Volodymyr Lahodych, PhD student, Faculty of history Ivan Franko National University of Lviv.

Володимир Лагодич, аспірант II-го року навчання, історичний факультет ЛНУ імені Івана Франка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0677-4408>

Received: 28.11.2023

Advance Access Published: February, 2024